

ÜRETİMİN SÖYLEMLERİNDEKİ DÖNÜŞÜM, KOLEKTİF HAK KAVRAMI VE EMEĞİN HUKUKU¹

Ali Murat ÖZDEMİR²

ABSTRACT

This article aims to investigate the link between the change in the meaning of the collective rights within the framework of neo-liberal economy politics in Turkey after 1980s and the legal regulation of social security rights, from the perspective of a sociological/relationist approach to law.

(The Transformation in the Discourses of Production, the Notion of Collective Rights and the Law of Labour)

Key Words: political economy, Marxism, sociology of law, labour law, collective rights, neoliberalism

Bu çalışma kolektif hak kategorisindeki hakların içeriğindeki kayma ve hukuki düzenlemeler arasındaki ilişkiyi irdelemek maksadını gütmektedir. Hak nosyonunun sosyal/kolektif içeriğini yitirmesi herhangi bir hak kategorisinden kaynaklanan taleplerin toplum adına serbest piyasa düzenine ve ücret sistemine müdahale edemeyeceğinin, toplum kesimleri adına konuşma yeteneği olan kolektif kimliklerin de ancak egemen sınıfların insiyatifi ile geliştirilebileceğinin kabul edilmesi ile başlar. Bu bağlamda, son yıllarda Türkiye’de gerçekleştirilmeye çalışılan sosyal güvenlik alanında reform, sosyal hakların içeriğinin boşaltılması olarak tanımlayabileceğimiz bir sürece normatif bir geçerlilik tesis etmek maksadını gütmektedir. 1980’ler sonrası dönemde ithal ikameci birikim stratejisinin farklı bir varyantı izleğinde gerçekleşen dönüşüm (ihracata yönelik ithal ikamecilik/export oriented import substitution) ve sonrasında bu varyantın da çıkmazla karşılaşması, ekonominin ve devlet biçiminin kriz içerisinden yeniden örgütlenmesini ve emek-sermaye arasındaki ilişkileri düzenleyen kurumsal biçimlerinin yenilenmesini gerektirmiştir. Türkiye’de son yıllarda gerçekleştirilmeye çalışılan sosyal güvenlik reformu, sınıf mücadelesi ve sınıf ilişkileri açısından yeni bir dönemi ifade etmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de sosyal güvenlikte reform, 1980’ler sonrası üretim alanında, ekonominin kurumsal

¹ Emeğin hukuku terimi, emeğin haklarını emeğin hukuken korunan menfaatine indirgemediğimizi belirtmektedir. Bu nedenle iş hukuku teriminden ayrı manayı haizdir.

² Öğretim Görevlisi Dr., Hacettepe Üniversitesi

yapısında ve politik-ideolojik yeniden üretim süreçlerindeki dönüşümlerle birlikte açıklanabilir ve/veya anlaşılabilir.

Tüm bu noktalardan hareketle, bu çalışmada, kolektif haklar kategorisindeki dönüşümleri anlamak ve/veya açıklamak için emek-sermaye arasındaki ilişkileri belirleyen, biçimlendiren, sınırlandıran kapitalist devletin rolü ve biçimine ilişkin bazı hususlar ele alınacaktır. Ardından, toplumsal emeğin kontrolü için gerçekleştirilen hukuki düzenlemeler ve üretimin söylemindeki bağlantı, bireysel iş hukukuna yönelik sosyolojik bir çözümleme içerisinde ele alınacaktır.

1- Emek Sermaye İlişisinin Belirleyenleri

Hak nosyonunun sosyal içerik kazanması herhangi bir hak kategorisinden kaynaklanan taleplerin toplum adına serbest piyasa düzenine ve ücret sistemine müdahale edebildiği noktada başlar. 1961 Anayasası böyle bir kurguyu, bir ölçüde de olsa, mümkün kılmıştı. Kendilerini bir sınıf olarak tanımlayabilen bir işçi nüfusunun en önemli temsilcileri olarak sendikalar –popülist hükümet stratejileriyle açıkça çatışmadan (bkz. Yalman, 2002:35)- çalışma hayatının ve ulusal iktisat politikalarının düzenlenmesine sınırlı da olsa müdahale edebiliyorlar, bu da iç pazar bağımlı bir büyüme stratejisinin gerekliliklerine ters düşmüyordu (Boratav, 2003). 1980’in on iki eylülü yalnızca siyasi bir rejim değişikliğini değil aynı zamanda, “sivil” yönetime döndükten sonra da kendisini mümkün kılan koşulları yeniden üretmeyi başaracak bir değişikliği, devleti oluşturan ilişkiler dizgesi içerisinde kayıtlı/temsil edilen toplumsal sınıf dengelerindeki değişikliği, bir başka anlatımla, devlet biçimindeki bir değişimi içeriyordu (Yalman, 2002:38).

1980’lerin başında uluslararası ortamda Reagancılık gibi isimlerle etkin olmaya başlayan neoliberal iktisat politikaları, içeride 12 Eylül tarihinde gerçekleşen darbenin peşi sıra ardarda gelen değişikliklerle devlet biçiminde meydana gelen değişiklikler, emeğin toplumun kurucu unsurlarından olduğu kabulünü geçersiz kılmaya yönelmiştir. 1980’ler sonrası dönemde ithal ikameci birikim stratejisinin farklı bir varyantı izleğinde gerçekleşen dönüşüm ve bu varyantın da çıkmazla karşılaşması sonrasında, neoliberal diskürün egemen olduğu politikalar çerçevesinde aynı stratejinin sürdürüldüğünü saptayabiliyoruz. Bu bağlamda, denilebilir ki bugünün Türkiye’sinin düzeninin bireylerin imgelemlerindeki izdüşümünde, işçi kimliği gibi salt kurgusal olmaktan ötede insanın üretim faaliyeti içerisindeki pozisyonu ile bağlantılı ve bu sebeple bir ölçüde nesnel kimlikler,³ ve onun bir parçasını oluşturduğu “kolektif işçi” toplumun kurucu unsuru olmaktan dışlanır. Dışlayıcı refleksin ortaya çıkması,

---

³ Günümüz beyaz yakalı çalışanlarının durumunda olduğu gibi işçi olduğunuzu fark etmeseniz de işçisinizdir. Ama hayvansever olmadığınızı düşünüyorsanız hayvansever değilsinizdir.

sistemi etkileyen politik karar alma mekanizmalarını ellerinde bulunduranların (ve bu kimselerin kararlarında etkili olanların) işçi sınıfını mevcut anayasal düzenek içerisinde kontrol edemeyeceklerini -haklı ya da haksız olarak- düşünmeleri (bkz. Clarke, 1991:148; Yalman, 2002:38) ile ilgili olduğu kadar; uluslararası konjonktürde rekabetin değişen gerekliliklerine bağlı olarak işgücü üzerinde kontrol kapasitesinin artırılması ihtiyacı; ya da kriz içerisine girmiş olan ithal ikamesinin finansmanını sürdürmenin bir önkoşulu olarak uluslararası borçlanmanın koşullarını sağlama gerekliliklerinin yerine getirilmesine olan inançla da ilgilidir.

Toplum adına serbest piyasa düzenine ve ücret sistemine müdahale edilemeyeceğinin kabulü olgusu bazı durumlarda (sınırlı sayıda merkezi ekonomide) bir kısım eğitilmiş/vasıllı işçinin refahının artışı için pazarlık ortamı yaratabilmiştir (Jessop, 2002; Munck, 2002; Waterman, 1999, Yücesan-Özdemir, 2002). Ancak toyotist, kalmarist, sonyist gibi isimlerle adlandırılan piyasa temelli bu bölüşüm stratejileri doğaları gereği hiçbir zaman işgücü piyasasının tümünü kapsayamazlar. Kapsamaları durumu vasıflı-vasıfsız işçi ayrımının kalkması durumuna denk gelir ki böylesine bir durum kapitalist ekonomilere has bir özellik değildir. Söylenebilir ki Avrupa ülkelerinin bir kısım işçisine hitap eden bu durum 1980’lerde gösterdiği başarıyı 1990’lar ve 2000’lerde gösterememiş, Anglo-Amerikan esneklik modeli karşısında, en azından şimdilik, başarısız addedilmiştir (Jessop, 2002; Munck, 2002). Bu konuda son olarak, bu iki istihdam projesinin alternatif işgücü değerlendirme projelerinden daha ziyade, bazı durumlarda, ilgili üretim faaliyetine göre, biri diğerini tamamlayan projeler olarak ele alınmasının mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Öyle görülüyor ki, iyi eğitilmişliğin rantı ölümüne sömürünün cazibesıyla aynı kulvarda koşmuyor.

Genelde çevre ülkelerde, özelde Türkiye’de ise toplum adına serbest piyasa düzenine ve ücret sistemine müdahale edilemeyeceğinin kabulü olgusu, emeği yeni bir formatta desteklemek suretiyle bir kısım işçi için çalışma refahının sağlanması stratejisi yerine, piyasanın öncülüğünde, katmanlaşmış ulusal işgücünün önemli bir kısmını göz ardı etme, kalanını da kolektif işçi ile bir alakası olmayan, bu nedenle de kolektif sermayenin bir parçasını oluşturan bireysel kapitaliste karşı ancak “bireysel” talepler ileri sürebilen, “bireyler” haline getirme stratejisi ile uyum içerisindedir. Bu stratejilerin görece “başarısı” emeğin örgütlenmesi yolundaki yapısal ve kültürel engeller karşısında daha da görülür bir hale gelmiştir (Bknz.Öngen, 2004, Özüğür, 2003; Somel, 2001).

Yeldan (2005) “fakirleştirici büyüme” kavramını işgücünün yeniden üretimine yönelik hiçbir yatırımın olmadığı, işgücünün tükendiği noktada toplumsal bir sorumluluğun inkar edildiği bir emek sermaye ilişkisini betimlemek için kullanıyor. Piyasanın belirleyici olduğu (siz bunu “baskı aracı olduğu” olarak okuyabilirsiniz) bir emek sermaye ilişkisinin kaçınılmaz sonucu budur ve böyle bir ortamda sosyal güvenlik bildiğimiz anlamda bir sosyal hak ya da, egemen

hukuki pozitivist yaklaşımların ifade ediş biçimi ile, kolektif işçinin devlet tarafından korunan çıkarları olmaktan çıkar. Kolektif işçi, merkezde, kapitalizmin müreffeh döneminde (1945-70) edindiği anayasal yerinden dışlanır (Hardt ve Negri, 1994). Diğer yandan, kolektif işçi çevre ekonomilerde ithal ikameciliğin ve Batı kurumlarının etkisi altında gelişmiş olan emeğin toplumsal kabulü benzeri bir tasfiye ile karşılaşır ama daha sert koşullar altında. Yukarıda, 1980 üzerine yapılan yorumda belirtildiği gibi, bu toplumsal kabulün reddi sadece siyasi rejim değişikliğini değil, devlet biçiminin de dönüşümünü gerektirmiştir.

Buraya kadar anlatılanlar ışığında denilebilir ki, neoliberal üretim söyleminin egemen olduğu, bir başka deyişle üretimin “gereklikleri” ve bu gereklikler için feda edilmesi gereken şeyler hakkındaki düşüncelerimizin neoliberal kurgulama⁴ etkisinde listelendiği bir dönemde kolektif haklarınız ve bu haklar manzumesinin bir parçası olarak, sosyal güvenlik talebiniz reddedildiği zaman kolektif işçinin bir parçası olarak bir hakkınızın ihlal edildiği iddiası ile başvurabileceğiniz bir mercii bulamazsınız (Hunt, 1993; Woodiwiss, 1992). Bu kapsamda sosyal güvenlik, “hak” sahibi kolektiviteyi koruyan ve birleştirdikleri güçler üzerinden “hak” sahibi kolektiviteyi var kılan unsurlar tarafından öne sürülebilen bir iddia olmaktan çıkıp, ikili bir dönüşüm gösterir. Dönüşümünün bir ucunda, iş hukuku alanı vardır. Burada hukuken eşit bireyler arası bir hizmet alım satımı söz konusu olacaktır. Dolayısı ile piyasada bir şeyler alıp satabilecek durumda bulunanlar arası bir ilişki vardır. Diğer ucunda ise satılabilecek “kalitede” emeği olmayanlar bulunmaktadır.

2- Emeğin Kontrolü İçin Gerçekleştirilen Hukuki Düzenlemeler ve Üretimin Söylemindeki Kayma

2a- Piyasada satılabilecek emek gücü potansiyeline sahip olanların durumu

Yukarıda anılan etmenlerin nihayetinde, işçiler de dahil olmak üzere bir bütün olarak toplum, kendi imgeleminde, işçiyi, sosyal hak mücadelesinde kolektif bir zeminde mücadele eden bir kişi olarak görmek yerine, ya da daha teknik bir ifadeyle, kolektif sermayenin bir fraksiyonu olan bireysel kapitalistin karşısında kolektif işçinin bir parçası olan işçi olarak görmek yerine, artık bir alım satım sözleşmesinden farksız olan, iş sözleşmesinin taraflarından birisi olarak görmektedir. O artık bir “birey”dir ve kolektif sermayenin bir fraksiyonu olan

---

⁴ İktisat hiçbir zaman ilgili toplumsal formasyonda dışımızda bulunduğu düşünülen belli başlı etkinliklerin teknik bir dökümünü yapma işi değildir. Aksine, iktisat, objektif bir biçimde gözlediğini iddia ettiği nesneyi yeniden kuran, bu ölçüde de her zaman bir kurguya dayanan, söylem dışı kökenleri olduğu kadar belirli bir söylem içerisinde anlamını bulan bir etkinliktir (bknz. Jessop, 2002:6-7).

bireysel kapitalistin karşısında hukuken korunan çıkarlara sahip değildir. Anılan “birey” sermayenin tüm ideolojik denetim mekanizmalarına açık olarak, sermaye ile işbirliğine veya onun keyfi uygulamalarına boyun eğmeye zorlanmaktadır.

Yasal çerçevedeki değişiklikleri bir üstteki paragrafta yapılan saptama ışığında değerlendirebiliriz. Hukuk alanı bir düzenleme biçimi olarak toplumun yeniden üretimine katkıda bulunur. Buradaki toplum kavramsallaştırması, bir piyasa bağlantısının yapılmasını mümkün kılan temel değişim ilişkilerinin gelişim süreci/izleği içerisinde, değişime içkin işbölümünün, bilgi, tavırlar, alışkanlıklar, kurumlar, ekipman ve örgütlenme olarak nesnelleşmesini mümkün kılan kompleks karşılıklı bağımlılık ağlarının ortaya çıkması durumuna denk düşen “sermayenin toplumsallaştırma etkisi” kavramından farklıdır (Jessop, 1990; Marx, 1979; van der Pijl: 1998). Toplumun kuruluşunda sembolik alan, toplumsallaştırma etkisinde olduğunun aksine, üretim ilişkilerinin içerdiği belirlenimden ayrı bir süreci içerir. Bir başka deyişle, bu alanda, üretim ilişkilerinin etkisi dolayımıdır; bu etki her an mevcuttur, ama her zaman başat olmak durumunda değildir (Jessop, 2002). Anılan perspektiften bakıldığında toplumun bireylerin imgeleminde yeniden kurgulanması sürecinin ve bu süreci realize eden toplumsal biçimlerin, bir düzenleme biçimi olarak hukukun toplumun yeniden üretimine katkısı üzerindeki dolayımı etkisinin saptanması kolaylaşacaktır. Nihayetinde, iş hukukunun kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesindeki etkisi (“sermayenin toplumsallaştırma etkisi”) toplumun yeniden üretilmesi sürecine ideoloji dolayımıyla girecek ve ideolojik alan üzerinden toplumun sembolik kuruluşuna etkide bulunacak, bir başka deyişle, bireylerin üretim ilişkileri ve bu ilişkilerden türeyen ilişkilerle kurdukları (imgesel) ilişkinin belirlenmesine katkıda bulunacaktır (Althusser, 2003:89-93).

Emek sermaye ilişkisinin akdi düzenleme ekseninde yürütülmesinin toplumsal kabulünün de bir parçası olduğu diskürsif kayma, ilk olarak “farklılık yerine tektipliliği öne çıkaran, bireyi sindiren ve azınlığı düşüncesiz kitleye tabi kılan baskının bir aracı olarak” (Urry, 1995: 102) görülen bütün kolektif yapıların ortadan kaldırmasını içeren bir planlamanın temelini oluşturur ve Türkiye’de ithal ikameci stratejinin krizi ile mücadelede bir dönüşümün öncelikle kolektif emek hareketine yönelmesi bunun bir göstergesidir. 1982 Anayasası, 1983’de çıkarılan Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu emeğin örgütlü hareketine yöneltilmiş çok sert yasal düzenlemelerdir. Anılan yasalarca gerçekleştirilen düzenlemeler yalnızca, yasaklar/yasaklamalar aracılığıyla gerçekleşen doğrudan bir müdahaleyi değil, aynı zamanda işçi hareketinin bölünmesine katkılarıyla, dolaylı bir politik müdahaleyi de içerirler. Bir önceki Anayasa ile normatif temeli hazırlanmış olan hukuk devletinin 1982 Anayasası ile ortadan kaldırılması (Akin, 2004) ve 1982 Anayasasında emeğin sınıf karakterinin inkarı (Yalman, 1997; 2003) gibi dönüşümler salt belirli normlardaki değil, sistemin genel mantığındaki dönüşümü yansıtmaktaydı. Başka bir deyişle,

Türkiye’de sendikal hareket yalnızca yıkıcı bir yasal çerçeve dolayısıyla değil; aralarında artan işsizliğin, büyüyen esnek istihdam biçimlerinin (evde çalışma, çağrı üzerine çalışma, yarı-zamanlı çalışma gibi), dünyada değişen konjonktürün (SSCB’nin yıkılışı) de bulunduğu bir seri nedenle de gücünü kaybetmiştir. 2000 yılı Türkiye’sinde, özel sektörde çalışan, sosyal sigortalı işçilerin yalnızca yüzde 6’sı sendikalıdır (DİE, 2000). Dolayısıyla, sosyal güvende sermaye yanlısı reformlar, sendikal hareketin olmadığı bir ortamda gerçekleştirilmektedir.

Diskürsif kayma, ikinci olarak, bireysel sorumluluğu önemsemekte ve “sorumluluk harici hak yoktur” ifadesini vurgulamaktadır. Bu vurgu klasik sosyal güvenlik kurumunun altında yatan toplumun sınıf doğasının ve emeğin kurucu ve yaratıcı rolünün kabulü fikrinin dışlanarak (Hardt ve Negri, 1994), bireysel inisiyatifin ön plana çıkarılmasının neticesi olarak kabul edilebilir. Türkiye’de son dönem hazırlanan tüm “sosyal güvende reform” metinlerinde bireysel sorumluluk vurgusunu bulmak mümkündür (bknz. TİSK, 1994; TÜSİAD, 1996). Bu kapsamda, emek sermaye ilişkisinin akdi düzenlenişi, Weberyen anlamda bir ideal tip olarak “ihracata dönük sermaye birikim rejimi” diye adlandırılacak bir konstrüksiyonun yeniden üretiminin “gereklikleri” üzerinden meşrulaştırılmaktadır. Anılan “gerekliklerin” yerine getirilmesi maksadıyla düzenlemeler yapmak için anayasal hükümler, kurumlar ve örgütler inşa etmek faaliyeti, temel önermelerini neoliberal iktisat politikalarına ve neoliberal siyasete dayandırır. Emek-sermaye ilişkilerini yeniden yapılandırırken ekonominin neoliberal perspektiften yeniden tanımlanması politikalarının söylemsel araçları arasında; bireycilik, rasyonelite, serbest pazarın üstünlüğü ve bireysel sorumluluğun yüksek ahlakı sayılabilir.

Anılan perspektif üzerinden geliştirilen sosyal güvenlik anlayışı şöyle tanımlanabilir; “paylaşılan riskler ve güvencesizlikler ve kabul edilen bir toplumsal sorumluluk ortadan kalkmalıdır, olması gereken “birey” nezdinde bir sorumluluk ve haklar dengesidir” (MacGregor, 1999: 108). Farklı bir ifadeyle, sağlık, eğitim ve yaşlılıkta bakım gibi konularda devletten bir şey beklemek yerine, tüm sorumluluğu birey üstlenmelidir. Zira bu söylem içerisinden bakıldığında, daha önce de belirtildiği gibi, işçi/emekçi bir kolektivitenin parçası değildir. Onun yeniden üretimi toplumsal bir zorunluluk değildir. Bir şekilde yeniden üretilemezse zaten başka ülkeler ve yerlerde bu üretim faktöründen bol bol bulunmaktadır. Emek bir metadır ve en ucuz olduğu yerden satın alınması rasyonaltenin bir gereğidir. Bireysel tüketim iyi bir hayat için şarttır ve düşük vergilendirme önemlidir. Böylece, kolektif mücadele kazanımı olan, işçi sınıfının bir üyesi olduğu için sahip olunan “hak” yerine ancak bireysel olarak satın alınabilecek bir “hak” kavramı geçirilmeye çalışılmaktadır.

Emeğe ilişkin hukuki düzenlemeler 1980’li yıllarda ilk olarak toplu iş hukuku alanında gözlemlenmiştir. Krizin kesifleşmesi ve ithal ikameci birikim stratejilerin ihracata yönelik versiyonlarının da sürdürülemez hale gelmesi

(Boratav, 2003) 1990'lı yılların ortasından itibaren, önce, uygulamada, sonra da mevzuatta teknik işbölümü alanındaki emek sermaye ilişkilerinin normatif düzenlenmesinin değışmesi, bir başka değışle, bireysel iş hukukunun dönüşümü ile neticelenmiştir. 1999 yılında çıkarılan 4447 sayılı kanun ile emeklilik yaşının yükseltilmesi, prime esas kazançların yerinde belirlenmesi, işsizlik sigortasının hayata geçirilmesi gibi değışikliklerin bir kısmı hemen, bir kısmı da zaman içinde yürürlüğe girmiştir. Bireysel iş hukuku mevzuatının değışiminin asıl belirleyici etkisi iş hukukunda tıpkı borçlar hukukunda olduğu gibi sözleşme serbestisi ilkesinin belirleyici olmasıdır. Her şeyin alınıp satılabilir nesnelere haline geldiği bir süreç içerisinde sözleşme özgürlüğü kavramı/ilkesi hukuki-etik yaşamın temel belirleyeni haline gelir. Bu bağlamda sözleşme, sözleşmelere konu olamayacak toplumsal ilişkilerin ya sözleşmelere konu şeyler (şeyleşme) haline gelmesine ya da günlük hayatın içerisinde dışlanmasına yol açan temel hukuki-etik düzenleme aracı gelir. Bir diğer değışle, sözleşme serbestisi ilkesi metalaşma sürecinin hukuki düzenlenişini içerir. Bu durum, neoliberal söylemdeki emek kavramsallaştırmasıyla bütünü ile uyumludur: emek bir meta ise serbestçe alınıp satılabilirdir. Anılan gelişmeler doğrultusunda, bir başka değışle işgücünün yeniden üretiminde maliyeti kamudan alarak bireye yükleyen bir anlayışın gelişmesi ve bununla bağlantılı olarak, sözleşme serbestisi ilkesinin bütün kısıtlamalarından kurtularak iş hukuku içerisinde yeni bir anlam kazanması neticesi, sosyal güvenlik düzenlemeleri de değışmeye başlamıştır. 2003 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında ise peşpeşe yürürlüğe giren kanunlarla SSK, Bağ-Kur ve Türkiye İş Kurumu'nun yeniden yapılandırılmış ve sosyal sigorta kurumları arasında koordinasyonu sağlayacak Sosyal Güvenlik Kurumu oluşturulmuştur.

2b- Emek gücü potansiyelleri piyasada satılamayacak durumda olanların konumu

Türkiye'de piyasa ilişkilerinin yaşamın her alanına nüfuz ettiğini saptamak mümkündür. Piyasa, liberal söylemde, özgür insanın, özgürce mal ve hizmet değış-tokuş ettiği ve hiçbir müdahaleye maruz kalmadığı bir alandır. Dolayısıyla, piyasada, "özgür insan", devletin hiçbir müdahalesine maruz kalmadan kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışırken genelin de çıkarlarını maksimize eder. Neoliberal düşüncüyü yakından etkileyen Hayek'e (2004) göre üretim için gerekli eşgüdümün gerçekleşmesinde esas unsurun piyasalar olması durumu, sosyal güvenlik için iki noktada çok önemlidir. Buna göre, öncelikle, emek piyasaları devlet müdahalesinden arındırılacak ve ikinci olarak devletin sorumluluğunda olan sağlık, emeklilik, eğitim gibi kamusal hizmetler piyasaya devredilecektir. Emegi tam bir meta konumuna indirgeyen bu formülasyona karşı denilebilir ki, insanların pazarda emek gücü potansiyellerini satmak için çocuk yapmamaları gerçeğinin açığa vurduğu şey, her şeyin, kapalı bir sistem teorisi olan liberal ve

neoliberal imgelemin ima ettiğinin aksine, değer biçim altında gerçekleşmediği/ifade edilemeyeceği gerçeğidir. Hayek'in kurguladığı ve ezilenler dahil pek çok kişinin kabul ettiği ekonomi kurgusu, emeği tam anlamı ile bir meta gibi görüp, diğer metalar gibi stoklanabilecek, vazgeçilebilecek, fazla olması halinde de denize dökülebilecek bir şey olarak ele almaktadır.

Anılan kurgulama piyasaya çıkamayacak durumdaki kimselerin durumunun düzenlenmesinde, bu kesimlerden kaynaklanan sorunların “keşfinde”, önemli açılımlar içermektedir. Bu durumda, eskiden, kolektif işçinin bir parçası olarak sosyal güvenlik hakkına sahip kabul edilen “eski hak” sahiplerinin kontrolden çıkmaları ihtimaline karşı “hak” sahibi olmayanlar tarafından (“iyicil” sivil toplum kuruluşları, Dünya Bankası vs.) geliştirilen politikalar alanı vardır. Bu alanı iş hukukundan ziyade ceza hukuku düzenler. Bu kapsamda “yoksul” öncelikle bir araştırma konusudur. Piyasa ilişkisi içerisinde emekleri meta haline dönüştürülemeyen kimseler “yoksul” başlığı altına toplanır. Artık bunlar yedek işçi ordusunun bir parçası, kolektif işçinin bir kesimi değildirler. Varlıklarını toplumsal üretim ilişkilerinin eşitsiz doğasına değil, kendi kişiliklerinin kötü yanlarına ya da kötü yazgılarına borçludurlar. Bırakınız kolektif işçinin bir parçası olarak hak sahibi olmayı, kanunla ve kanun hükmünde kararnamelerle temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulabilen bir toplumda insan olmaktan kaynaklanan ihlal edilemez hakları bile yoktur. Kolektif işçinin bir parçası olmaktan çıktıkları ölçüde devlet içerisinde zayıf da olsa bir temsilleri söz konusu olamaz. Varlıklarını ancak, sermayenin ve, bir karşı kuvvetin yokluğunda, sermayenin devlet içerisindeki temsilini sağlayan politika uygulayıcılarının insiyatifi ile geliştirilebilen kolektif kimlikler aracılığı ile, başka bir deyişle, gerçek dertlerini ifade etmeye yaramayacak bir dil üzerinden dışa vurabilirler. “Yoksul” araştırma konusu olmaktan çıktığı ölçüde de bir müdahale nesnesidir. “Bu kadar da olmaz” dedirtmemek için, “yüksek” entelektüel katkılarla oluşturulan güvenlik ağları projeleri üzerinden sosyal olarak tanınır. En kötüsü de “yoksulun” artık birilerinin vergileri üzerinden geçinen bir işe yaramaz haline dönüşmesidir. Bu dönüşüm sürecinin öteki yüzünde ise, potansiyel suçlu olarak yoksul bulunur. Sosyal güvenlik ağlarından dışlanan, piyasada geçerli değerlerin üretimine katılamayacak kadar vasıfsız olan insan kitlelerinin çıkmazları, fakir de olsa sığınacak bir çatısı olan kitlelere, kaos durumunun felaketini anlatmak için kullanılacaktır. Yoksul, yeni gömleği içerisinde emeğin birleşmesinin önünde yeni bir engel, baskın değerlerin taşınmasında, toplumsal nefretin üretilmesinde yeni bir basamaktır. Yoksul, emek pazarına bir baskı yapamayacak duruma geldiği ölçüde, siyasi tahakküm çabasının aleti olarak, toplumsal yeniden üretime, yeniden katılacaktır, ama bir araç olarak.

Sonuç

Emeğin toplumun kurucu unsuru olmaktan dışlandığı bir dönemin içerisinde geçilmektedir. Bu dönüşüm salt dünya ölçeğinde sermaye birikiminin dinamiklerinden kaynaklanmayıp, her tarihsel formasyonun kendisine has özellikleri üzerinden çeşitlilik arz eden bir geçiş sürecinin evrensel özelliğidir (bknz. Lipietz, 1987; Aglietta, 1987: 1998). Yine aynı dönüşüm salt siyasi kararın analizi ile anlaşılabilir; dönüşüm bu kararları alan örgütlenmenin ve daha geniş plandaki kurumsal yapının, tarzların, ve bu kurumsal yapının hayal edilmiş biçiminin yeniden yapılanması ile ilişkilidir. Bu süreçte kolektif işçinin potansiyellerinin izdüşümü olarak emeğin devlet içerisinde temsili önemli ölçüde zayıflamıştır. Salt bununla kalınsaydı yine iyiydi. Emeğin kendi kendisini düşünmesini ve tanımlamasını sağlayacak araçları, emeğin toplumun kurucu unsuru olmaktan çıkarılması süreci içerisinde, elinden alınmış, genel emek/işçi kategorisi vasıflı işçi, vasıfsız işçi, beyaz yakalı çalışan gibi üretim örgütlenmesinden kaynaklanan sıfatlarla değiştirildiği gibi, milliyetçi, müslüman, orta sınıf mensubu türünden üretim dışı kimlikler de aynı bölük pörçük etme işleminin içerisinde yer bulmuşlardır. Bu sayılanların neticesinde ve kendi içerisinde kolektif hak tanımlı içermeyen liberal teorinin toplumsal olaylara anlam verme tarzının baskısı altında, bir dönem toplumsal kabul gören bir kavram, emeğin kolektif hakları kavramı, anlamını yitirmiş, bireysel haklar manzumesine dönüştürülmüş/çevrilmiştir. Bu yeni dil içerisinde kolektif hak diye bir şey yoktur. Piyasa terimleri içerisinde ifadesini bulamayacak hiçbir şey yoktur. Çocukların süt içme hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı kolektif haklar değildir. Yaşlıların korunması gereklilik değildir, kaza geçirenin bakılmasını talep edemezsiniz. Bunlar ahlaki kuruntulardır, metafiziktir, ısrar ederseniz piyasanın işleyişini engeller ve daha sonra daha ağır bedeller ödersiniz. İlle de emeklilik, kaza, işsizlik güvencesi diyorsanız bunu bireysel haklar lisanına tercüme etmeniz gerekir. Yani bedelini ödemeniz gerekir. Bu böyledir çünkü emek toplumun kurucu unsuru olarak düşünülemez. Onun kendisini yeniden üretmesi için gerekli koşullar “toplumsal” olanla ilişkili değildir. Bununla birlikte toplum da düşünülebilir olmaktan çıkmıştır artık.

Bu kısa makale içerisinde emeğin metalaşması süreci kısıtlı olarak ele alınmıştır. Makaleyi artık kolektif hak olmaktan çıkmış olan sosyal güvenlik hizmetlerinin bedelini ödeyemeyen çoğunluğun sıkıntılarının aslında Türkiye toplumunun ortak sıkıntıları olduğunu ifade ederek bitirmek gerekmektedir. Sermaye kesimi ve devlet içerisinde onun temsilini gerçekleştirenler ve, hala kaldıysa, gerçekleştirilmeyenler, karar alırlarken burada biriken enerjiyi ne yapacaklarını düşünmeleri gerektiğini iyi bilmektedirler. Bu patlayıcı enerjinin sahiplerine, kendilerine sunulanlardan başka bir açıklama getirmek, bu nedenle, bir diğer kamalık edimi değil, toplumsal olduğu kadarıyla bireysel bir sorumluluktur.

Kaynaklar

- Aglietta, M. (1987) *A Theory of Capitalist Regulation*, Londra: New Left Books.
- Akın, E. (1997) *Bilim ve Siyasal Sistem*, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Althusser, L. (2003) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (çev. Alp Tümertekin), İstanbul, İthaki Yayınları
- Boratav, K. (2003) *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, Ankara: İmge Yayınları.
- Clarke, S. (1991) 'The State Debate' Clarke, S.(der) *The State Debate* içinde, New York: St. Martin's Press, 1-67.
- Hayek, F. (2004) *Kölelik Yolu* (Çev. Turan Feyzioğlu, Yıldırım Aslan), İstanbul, Liberte Yayınları
- Jessop, B. (1990) *State Theory: Putting the Capitalist State in Its Place*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Jessop, B. (2002) *The Future of the Capitalist State*, Cambridge: Polity Press.
- Lipietz, A. (1987) *Mirages and Miracles: The Crises of Global Fordism*, Londra: Verso.
- MacGregor, S. (1999) 'Welfare, Neo-Liberalism and New Paternalizm: Three Ways for Social Policy in Late Capitalist Societies', *Capital and Class*, Spring (67): 91-118.
- Marx, K. (1979) *Grundrisse* (Çev. Sevan Nişanyan), İstanbul, Birikim Yayınları
- Munck, R. (2002) *Emeğin Yeni Dünyası: Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma* (çev. Mahmut Tekçe), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öngen, T. (2004) 'Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri', *Petrol-İş Yılığ 2000-2003*,
- Özgül, M. (2003) 'Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu', *Mülkiye*, 27(239): 59-75.
- Somel, C. (2001) 'Yoksulluk Kader Değil Siyasettir', *Tes-İş Dergisi*, Ekim-Kasım: 21-26.
- TİSK (1994) *Dünyada Sosyal Güvenlik Alanında Gelişmeler ve Türkiye*, TİSK No.11, Ankara.
- TÜSİAD (1996) *Emekli ve Mutlu, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları, Çözüm Önerileri, Özel Sigortacılık Girişimi*, İstanbul.
- Urry, J. (1995) 'Örgütlü Kapitalizmin Sonu', Hall, S. ve Jacques, M. (der.) *Yeni Zamanlar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları içinde: 95-105.
- Waterman, P. (1999) 'The New Social Unionism: A New Union Model For a New World Order' Munck, R. ve Waterman, P. (der.) *Labour Worldwide in the Era of Globalisation: Alternative Union Models in the New World Order* içinde, London: MacMillan, 247-265.
- Van der Pijl, K. (1998) *Transnational Classes and International Relations*, Routledge, London
- Yalman, O.G. (1997) "Bourgeoisie and the State, Changing Forms of Interest Representation within the Context of Economic Crisis and Structural Adjustment, Turkey during the 1980's" *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, University of Manchester, Manchester.
- Yalman, G. (2002) 'The Turkish State and Bourgeoisie in Historical Perspective: A Relativist Paradigm or a Panoply of Hegemonic Strategies?' Balkan ve Sarvan (eds) *The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey* içinde, New York: Nova Science Publishers, 21-54.

Yalman, G. (2003) 'Neoliberal Hegemonya ve Siyasal İktisat: Latin Amerika Dersleri' Köse, A. H. , Şenses, F. ve Yeldan, E. (der) *İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 453-475.

Yeldan, E. (2005) 'Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Gerçekler', http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan07_12Ocak05.pdf

Yücesan-Özdemir, G. (2002) 'Emek Süreci Teorisi ve Türkiye'de Emek Süreci Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme', A.A. Dikme(der.) *Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum*, Ankara: İmaj Yayınları içinde: 433-471.

